

УДК 351/354; 504.75.056

Кривична Ірина Петрівна,
професор кафедри державного управління та місцевого самоврядування Дніпропетровського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України, доктор наук з державного управління, доцент.

Кривичная Ирина Петровна,
профессор кафедры государственного управления и местного самоуправления Днепрпетровского регионального института государственного управления Национальной академии государственного управления при Президенте Украины, доктор наук государственного управления, доцент.

Iryna Petrovna Krivichna,
professor of the Dept. of Public Administration and Local Self-Government of the Dnipropetrovsk Regional Institute of Public Administration of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine.

Говорун Сергій Васильович,
аспірант кафедри державного управління та місцевого самоврядування Дніпропетровського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України.

Говорун Сергей Васильевич,
аспирант кафедры государственного управления и местного самоуправления Днепрпетровского регионального института государственного управления На-

циональной академии государственного управления при Президенте Украины.

Sergey Vasilevich Govorun,
aspirant of the Dept. of Public Administration and Local Self-Government of the Dnipropetrovsk Regional Institute of Public Administration of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ПОЖЕЖНОЮ БЕЗПЕКОЮ УКРАЇНИ

Анотація. У статті аналізуються організаційно-правові та функціональні засади державного управління пожежною безпекою України, зокрема з'ясовано, що основними проблемами у сфері пожежної безпеки є стан протипожежного захисту об'єктів з масовим перебуванням людей, на яких заходи щодо забезпечення протипожежної безпеки практично не виконуються внаслідок обмеженого фінансування. Аналіз причин виникнення такого стану справ показав, що низький рівень забезпечення пожежної безпеки в Україні зумовлений не тільки недостатнім забезпеченням підрозділів пожежної охорони, але і прорахунками в організації центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування щодо роботи із забезпечення належного рівня пожежної безпеки. Доведено, що головна увага при здійсненні управління у сфері пожежної безпеки має бути сконцентрована на розробці комплексу заходів, які здатні зруйнувати механізм, що блокує можливість ефективних дій в системі національної безпеки взагалі та пожежної безпеки зокрема.

Ключові слова: державне управління, національна безпека, пожежна безпека, цивільний кодекс, цивільний захист, організаційно-правове забезпечення.

ОРГАНИЗАЦИОННО-ПРАВОВЫЕ И ФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ ПОЖАРНОЙ БЕЗОПАСНОСТЬЮ УКРАИНЫ

Аннотация. В статье анализируются организационно-правовые и функциональные основы государственного управления пожарной безопасностью Украины, в частности, выяснено, что основными проблемами в сфере пожарной безопасности есть состояние противопожарной защиты объектов с массовым пребыванием людей, на которых меры по обеспечению противопожарной безопасности практически не выполняются из-за ограниченного финансирования. Анализ причин возникновения такого состояния дел показал, что низкий уровень обеспечения пожарной безопасности в Украине обусловлен не только недостаточным обеспечением подразделений пожарной охраны, но и просчетами в организации центральными и местными органами исполнительной власти, органами местного самоуправления по работе по обеспечению надлежащего уровня пожарной безопасности. Доказано, что главное внимание при осуществлении управления в сфере пожарной безопасности должно быть сконцентрировано на разработке комплекса мер, которые способны разрушить механизм, блокирующий возможность

эффективных действий в системе национальной безопасности вообще, и пожарной безопасности в частности.

Ключевые слова: государственное управление, национальная безопасность, пожарная безопасность, гражданский кодекс, гражданская защита, организационно-правовое обеспечение.

ORGANIZATIONAL AND FUNCTIONAL AND LEGAL FRAMEWORK OF PUBLIC ADMINISTRATION FIRE SAFETY

Abstract. In the article the organizational, legal and functional principles of public administration of the fire safety of Ukraine are analyzed, in particular, including it is determined that the main problems in the area of the fire safety is the state of fire protection facilities of the objects with mass peoples stay on which measures concerning ensuring of the fire safety is practically not carried out due to limited financing. Analysis of the causes of appearance of this situation showed that the low level of ensuring of fire safety in Ukraine due is caused not only insufficient provision of the fire protection units, but also failures in the organization of central and local executive authorities and local governments to work due to the work of ensuring of an adequate level of the fire security. It is proved that the main attention in the process of making of the administration in the sphere of the fire safety should be focused on the developing of a set of measures that can destroy the mechanism that locks the possibility of effective action in the system of national security in general and fire safety in particular.

Keywords: public administration, national security, fire safety, civil code, civil protection, organizational and legal support.

Постановка проблеми. Безпека людини є базовою складовою сталого людського розвитку, що широко використовується ООН як основна характеристика гуманітарного поступу світового суспільства. Тому, сьогодні, дослідження в області державної політики в сфері пожежної безпеки України є актуальними.

В останні роки в Україні однією з основних проблем у сфері пожежної безпеки є стан протипожежного захисту об'єктів з масовим перебуванням людей, зокрема ринків, дитячих дошкільних і навчальних закладів, лікувальних закладів, культових будинків і споруд, санаторіїв та закла-

дів відпочинку, культурно-просвітніх і видовищних закладів, готелів та гуртожитків, на яких заходи щодо забезпечення протипожежної безпеки практично не виконуються внаслідок обмеженого фінансування.

Аналіз причин виникнення такого стану справ показав, що низький рівень забезпечення пожежної безпеки в Україні зумовлений не тільки недостатнім забезпеченням підрозділів пожежної охорони, їх кількістю, малою штатною чисельністю осіб рядового та начальницького складу, високим ступенем зношеності автоматичних систем протипожежного захисту, прорахунками в організації

центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування роботи із забезпечення належного рівня пожежної безпеки, але й: зношеністю основних виробничих фондів підприємств, установ та організацій, що є реальною загрозою виникнення пожеж, масштаби яких можуть негативно вплинути на стан навколишнього природного середовища; недосконалістю та застарілістю законодавчого і нормативно-правового забезпечення у сфері пожежної безпеки, що призвело до розбалансування системи управління станом пожежної безпеки; недостатністю фінансування заходів, спрямованих на підвищення рівня протипожежного захисту об'єктів і населених пунктів; низькою культурою безпеки населення України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми державного управління національної безпеки взагалі та забезпеченню пожежної безпеки зокрема висвітлювали такі науковці як: І. М. Абдурагімов, В. В. Бегун, І. М. Науменко, Н. Н. Брушлинський, Є. П. Буравльов, Ю. М. Глуховенко, В. Б. Коробка, Р. В. Климаць, Е. А. Клепка, І. П. Кринична, С. А. Лупанова, А. В. Михайлова, Г. П. Ситнік, С. В. Соколов, І. О. Харченко, Т. М. Скоробагатько, О. П. Якименко та ін. [3–12]. Проте впровадження новітніх форм та методів державного управління системи пожежної безпеки, зокрема управління у частині експлуатації та технічного обслуговування пожежних автомобілів розглядаються у більшості вказаних авторів побіжно, здебільше оглядово.

Тому, на нашу думку, необхідно більш детально зупинитися на проблемах, прогалинах та суперечностях, які виникли в системі державного управління процесами забезпечення протипожежної безпеки населення та на тих передбачуваних та непередбачуваних ризиках і загрозах, які може нести в собі ігнорування запобіжними та профілактичними заходами органами влади. У зв'язку з цим розглянемо сутність державного управління у сфері пожежної безпеки згідно чинного законодавства.

Мета статті. Проаналізувати організаційно-правові та функціональні засади державного управління пожежною безпекою України і намітити комплекс заходів для здійснення ефективних дій в системі національної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Незаперечним є твердження, що атрибутом могутності держави є самодостатня система національної безпеки. Один із засновників теорії безпеки Томас Гоббс у своїй праці [1] проаналізувавши проблеми безпеки та виживання, взаємодію між безпекою, населенням, урядом і державою, прийшов до думки, що пошук безпеки – обумовлює прогрес цивілізації, тому що страх перед загрозами є природним станом людини і саме він змушує людину жити в суспільстві (у групі, у племені, у стаді), шукати засоби колективного захисту у війні усіх проти всіх. Також згідно теорії мотивації Абрахама Маслоу [2], у кожний конкретний момент часу людина буде прагнути до задоволення тієї потреби, що для неї є важливішою або сильною. От-

же, після задоволення фізіологічних потреб (потреби найнижчого рівня — їжа, вода, захист, відпочинок, сексуальні потреби), які є необхідними для виживання, виникає необхідність у потребах в безпеці (потреби в захисті від фізичних і психологічних небезпек з боку навколишнього світу і впевненість у тому, що фізіологічні потреби будуть задовольнятися в майбутньому). Тому основна політика розвинених країн світу це безпекова. Безпека, таким чином, це основа цивілізації й державності.

Так, згідно законодавчого акту [13] під поняттям “національна безпека” розуміється захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якою забезпечується сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання нейтралізація реальних потенційних загроз національним інтересам. Зважаючи на те, що система забезпечення національної безпеки — це широкий спектр державних і недержавних інститутів, що здійснюють свою діяльність в інтересах досягнення необхідного рівня управління і забезпечення національної безпеки, можна визначити й мету створення і функціонування: організація процесу управління загрозами та небезпеками, за якого державними недержавними інституціями гарантується прогресивний розвиток українських національних інтересів, джерел духовного внутрішнього добробуту народу України, а також ефективне функціонування всієї системи забезпечення національної безпеки України.

Згідно рішення Ради національної безпеки і оборони України від 16

травня 2008 року [14] було визначено доцільність розроблення Кодексу цивільного захисту України як єдиного систематизованого законодавчого акта з питань цивільного захисту.

У зв'язку з цим 02.10.2012 був підписаний Кодекс цивільного захисту України [15], який введено в дію з 01.07.2013 р. та мав за мету усунення протиріч, що містяться в законодавстві у сфері цивільного захисту, його уніфікація, впорядкування та систематизація, формування належних правових, економічних та організаційних засад захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій у мирний час та в особливий період для підвищення ефективності і наукове обґрунтування державної політики у зазначеній сфері і головне створення єдиної системи з протидії надзвичайним ситуаціям, назва якої — Єдина державна система цивільного захисту. З дня введення Кодексу в дію, втратили чинність 7 законів України та 2 постанови Верховної Ради України, у тому числі Закон України “Про пожежну безпеку” [15].

Кодекс регулює відносини, пов'язані із захистом населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій, реагуванням на них, функціонуванням єдиної державної системи цивільного захисту, та визначає повноваження органів державної влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, права та обов'язки громадян України, іноземців та осіб без громадянства, підприємств, установ та організацій незалежно

від форми власності. А також у ст. 2 Кодексу [15] визначені терміни: “надзвичайна ситуація”, “небезпечна подія”; “небезпечний чинник”; “пожежа”; “пожежна безпека”; “пожежна охорона”; “запобігання виникненню надзвичайних ситуацій”; “засоби протипожежного захисту”.

Положення статті 27 Конституції України [16], яка визначає, що обов’язок держави — захищати життя людини, у зв’язку з чим цивільний захист, та їх складові — стан забезпечення пожежної та техногенної безпеки є найважливішими функціями держави.

Знайшли своє відображення в Кодексі, в якому зазначено, що цивільний захист — це не комплекс і не система заходів, а саме функція держави, оскільки, кожен громадянин України має право на захист свого життя і здоров’я від наслідків аварій, катастроф, пожеж, стихійного лиха та на вимогу гарантій забезпечення реалізації цього права від органів державної влади та суб’єктів господарювання.

Цивільний захист забезпечується з урахуванням особливостей, визначених законом [13] суб’єктами, уповноваженими захищати населення, території, навколишнє природне середовище і майно, згідно з вимогами цього Кодексу — у мирний час, а також в особливий період — у межах реалізації заходів держави щодо оборони України.

Тому пожежну безпеку можна розглядати як складову національної безпеки, яка знаходить підтвердження в тому, що пожежі як загрози є самостійними складовими значної частини можливих небезпек. Пожежі

супроводжують терористичні акти, вибухи, дорожньо-транспортні пригоди, аварії на транспорті, виробничі процеси, природні небезпеки, протиправну діяльність людини тощо. З огляду на це, розглядати пожежну безпеку в складі національної, техногенної, екологічної чи якоїсь іншої безпеки є не доцільним. Проблема пожежної безпеки як реальна, чинна складова національної безпеки не нова, але потребує насамперед коригування правового підґрунтя.

Як зазначено у статті 55 Кодексу, діяльність із забезпечення пожежної безпеки є складовою виробничої та іншої діяльності посадових осіб і працівників підприємств, установ та організацій. Зазначена вимога відображається у трудових договорах (контрактах), статутах та положеннях.

Отже, управління пожежною безпекою — цією невід’ємною частиною державної діяльності, це складова галузі державного управління. Тому, принциповою особливістю системи державного управління пожежною безпекою є те, що вона немов би “занурена” у “загальну” систему державного управління. Система державного управління пожежною безпекою здійснює потужний вплив на спрямованість, зміст та ефективність адміністративно-політичного, соціально-економічного та інших видів державного управління внаслідок стратегічного значення державно-управлінських рішень, які нею приймаються, для суспільства та держави, особливо в умовах, коли стоїть досить гостро питання щодо нейтралізації загроз життєво важливим інтересам. Це означає, що функ-

ції системи виходять, наприклад, за межі адміністративно-політичної чи соціально-економічної сфери державного управління.

З огляду на вищесказане, система державного управління пожежною безпекою — це сукупність взаємообумовлених, взаємодіючих органів державного управління та вищих посадових осіб держави, яка в межах чинного законодавства та з залученням наявного у розпорядженні потенціалу держави (матеріально, фінансового, інтелектуального та духовного), здійснює розробку й реалізацію владних, регулюючих, координуючих, контролюючих та нормативних державно-управлінських впливів (рішень) на об'єкти безпеки з метою прогнозування, своєчасного виявлення, запобігання та нейтралізації загроз сталому розвитку вищезазначених об'єктів, передусім життєво важливим національним інтересам. Державне управління може здійснюватися у двох режимах — нормальному та надзвичайному. Це певною мірою допомагає зрозуміти суть проблемної ситуації, розвитку процесу державного управління.

Одним з основних напрямків державної політики з питань забезпечення пожежної безпеки слід визначити передбачений Державною цільовою соціальною програмою забезпечення пожежної безпеки на 2012–2015 роки [17] затвердженої постановою Кабінету Міністрів України 27.06.2012 № 590 — створення ефективної багаторівневої системи управління діяльністю суб'єктів господарювання щодо забезпечення пожежної безпеки. Зміст цієї діяльності містить: визначення цілей, за-

вдань функцій суб'єктів управління реагування на НС, пов'язані з пожежами; розробку вдосконалення їх організаційної, функціональної, інформаційної та психологічної структури; забезпечення матеріальними, інформаційними та іншими ресурсами; підготовку реалізацію управлінських рішень; забезпечення координації та взаємодії державних недержавних суб'єктів забезпечення пожежної безпеки; регулювання їх організації функціонування з урахуванням відхилень від намічених цілей; створення ефективної системи обліку та контролю.

Об'єктами забезпечення пожежної безпеки на законодавчому рівні [15] визнаються: життя та здоров'я людей; національне багатство; навколишнє природне середовище, які закріплені у ст. 3 закону [13] як об'єкти національної безпеки.

Управління пожежною безпекою є складовою забезпечення безпеки в надзвичайних ситуаціях, тому що при наявності кваліфікаційних ознак надзвичайних ситуацій [18] надзвичайна подія, пов'язана з пожежею, одразу кваліфікується згідно Національного класифікатора України [19] як надзвичайна ситуація, пов'язана з пожежею. Забезпечення безпеки в надзвичайних ситуаціях пов'язано з здійсненням широкого комплексу правових спеціальних організаційно-технічних заходів по впорядкуванню суспільних відносин, зокрема, встановлення підтримання правового режиму зони надзвичайного стану. Цей режим здійснюється в різних організаційно-правових формах і різними методами. Активно застосовуються заходи адміністративно-

го примусу, які суттєво обмежують права громадян не тільки на підставах, пов'язаних з протиправною поведінкою людей, але й по інших причинах. Це можуть бути наслідки надзвичайних ситуацій: радіоактивне чи хімічне забруднення, значні руйнування інфраструктури забезпечення життєдіяльності населення та підприємств.

Рівень національної безпеки не може бути достатнім, якщо в загальнодержавному масштабі не буде вирішено завдання захисту населення, об'єктів економіки, національного надбання від надзвичайних ситуацій техногенного, природного або іншого характеру.

Принципи захисту впливають з основних положень Женевської конвенції щодо захисту жертв війни та додаткових протоколів до неї, можливого характеру воєнних дій, реальних можливостей держави щодо створення матеріальної бази захисту, а саме [20]: безумовного примату безпеки, відповідно до якого концепція прогресу поступається місцем концепції безпеки; ненульового (прийнятного) ризику, який полягає в намаганні досягти такого рівня ризику на підприємствах, який можна було б розглядати як прийнятний, і його параметри мають бути обґрунтовані; плати за ризик — розмір плати залежить від потенційної небезпеки техногенних об'єктів і є пропорційним величині можливого збитку. Ця плата може бути розумним самообмеженням споживання суспільства і ці кошти спрямовуються на створення системи попередньої безпеки та підвищення оплати на виробництвах, де не забезпечується безпека

(наприклад, вугільні шахти), а також на певні виплати за ризик, що мають стимулювати проведення заходів, спрямованих на забезпечення безпеки; добровільності, згідно з яким ніхто не має права наражати людину на ризик без її згоди; невід'ємного права кожного на здорове довкілля, це право має бути гарантоване і захищене законом, даний принцип передбачає обов'язки фізичних і юридичних осіб забезпечувати таке право і проводити свою діяльність так, щоб не завдавати шкоди довкіллю; правової забезпеченості передбачає, що всі аспекти функціонування системи захисту населення і територій регламентуються відповідними законами та іншими нормативно-правовими актами; свободи інформації щодо безпеки людини полягає в урахуванні громадської думки під час вирішення питань щодо будівництва небезпечних підприємств; раціональної безпеки передбачає максимально можливе економічно обґрунтоване зниження ймовірності виникнення надзвичайних ситуацій і пом'якшення їх наслідків; превентивної безпеки — максимально можливе значення ймовірності виникнення надзвичайних ситуацій; необхідної достатності і максимально можливого використання наявних сил і засобів визначає обсяг заходів щодо захисту населення і територій у разі загрози надзвичайних ситуацій.

Державне управління пожежною безпекою — це специфічний вид державного управління, який охоплює соціально-економічну, культурну, політичну та інші сфери суспільного життя. Функції, повноваження та

відповідальність, як на нього покладаються: специфічні, оскільки головною метою управлінських впливів передусім є своєчасне прогнозування, виявлення, запобігання та нейтралізація реальних потенційних загроз (з залученням відповідних, спеціально створюваних сил засобів); одночасно стосуються інтересів кожної людини, суспільної групи, суспільства та держави, тому першочерговою управлінською проблемою, розв'язання якої покладається на систему; в кінцевому рахунку спрямовані на забезпечення умов, за яких може відбуватися сталий прогресивний розвиток суспільства та реалізація національних інтересів у всіх сферах життєдіяльності держави.

Саме на цьому рівні визначаються загальна державна політика, концептуальні основи та головні завдання щодо здійснення. З огляду на сказане досить логічним є формула, запропонована Г. Ситником, який вважає, що процес прийняття управлінських рішень у сфері забезпечення безпеки послідовним тривіальним опрацюванням інформації в блоках: даних-ситуацій-цілі-вибору [21].

Варто зважити на важливість пожежної безпеки як складової національної безпеки та ввести належні зміни до законодавчих нормативних актів. Зокрема, розглянути можливість створення структурного підрозділу в апараті Ради національної безпеки і оборони України (РНБО), який безпосередньо опікуватиметься питаннями пожежної безпеки крани та підкомітету у складі Верховної Ради з питань пожежної безпеки, який буде системно здійснювати законодавчу політику у сфері

пожежної безпеки. Політика управління має чітко виражену ієрархічну структуру. Вищевикладене дозволяє зробити висновок, що при розробці та впровадженні політики державного управління пожежною безпекою принципово важлива роль належить концепції, доктрині та стратегії.

Отже, аналіз основних елементів підсистем функціонування, забезпечення, управління загальнодержавною системою пожежної безпеки дозволяє зробити висновок проте, що існує проблема відокремлення пожежної безпеки в окрему складову національної безпеки та управління нею. Дана проблема є комплексною, а розв'язанню сприятиме вдосконалення системи пожежної безпеки, зміцнення нормативно-правової, науково-технічної і ресурсної бази, удосконалення державного управління у цій сфері. Гострота проти-пожежної проблематики вимагає вжиття невідкладних заходів з боку суб'єктів правотворчості та правозастосування, а саме створення стратегії діяльності суб'єктів системи державного управління пожежною безпекою повинна бути спрямована на досягнення передового світового рівня захисту від пожеж особи, суспільства та держави.

В свою чергу, стратегія діяльності суб'єктів системи державного управління пожежною безпекою, на нашу думку, має бути спрямована на досягнення передового світового рівня у сфері пожежної безпеки населених пунктів та об'єктів, захисту особи, суспільства та держави від пожежної небезпеки.

Висновки. Таким чином, головна увага при здійсненні управління має

бути сконцентрована на розробці комплексу заходів, які здатні зруйнувати механізм, що блокує можливість ефективних дій в системі національної безпеки взагалі та пожежної безпеки зокрема. Тому основними правилами щодо подолання наслідків вогнища небезпеки в умовах пожежі повинні стати: системність при аналізі ситуації та прийнятті рішень; завчасна підготовка адаптованого до місцевих умов плану дій на випадок надзвичайної ситуації та своєчасне його уточнення; постійна оцінка ризиків та розробка на цій основі заходів щодо мінімізації можливої шкоди (збитків); постійна перевірка здатності спеціально створених організаційно-технічних, інформаційних та інших систем терміново вийти на робочий режим функціонування; своєчасне забезпечення вищого ієрархічного рівня управління необхідною інформацією та надання її населенню; своєчасне виявлення допущених помилок негайне коригування дій; організація ефективної взаємодії місцевих служб реагування; моніторинг прогнозування щодо ризиків та динаміки ситуації щодо масштабів пожежі та медико-санітарних втрат.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Гоббс Т.* Сочинения: в 2 т.; пер. с англ. / сост. В. В. Соколов. — М.: Мысль, 1982. — Т. 1. — 621 с.; 1991. — Т. 2. — 731 с.
2. *Семенова И. И.* История менеджмента: учеб. пособ. / И. И. Семенова. — М.: ЮНИТИ-ДАНА, 1999.
3. *Абдурагимов Г. И.* Теория массового обслуживания в управлении пожарной охраной / Г. И. Абдурагимов, А. А. Таранцев. — М.: Акад. ГПС, 2000. — 101 с.
4. *Безпека життєдіяльності (забезпечення соціальної, техногенної та природної безпеки): навч. посіб.* / В. В. Бегун, І. М. Науменко. — К., 2004. — 328 с.
5. *Брушлинский Н. Н.* Управление безопасностью сложных систем: методология, технологии, опыт / Н. Н. Брушлинский, Ю. М. Глуховенко и др. // Проблемы безоп. при чрезвычайных ситуациях. — 2002. — Вып. 6. — С. 22–47.
6. *Глобалізація: проблеми безпеки* / Є. П. Буравльов. — К.: Ін-т пробл. нац. безпеки, 2007. — 160 с.
7. *Климась Р. В.* Методи дослідження пожеж: метод. посіб. / Р. В. Климась, І. Я. Криса, Р. Саріогло та ін. — К.: ТОВ “Поліграфіст” “ТАТ”, 2010. — 240 с.
8. *Клепко Е. А.* Обеспечение пожарной безопасности городов и регионов на основе оценки и управления пожарными рисками: автореф. дис. ... канд. техн. наук: 05.13.10 / Е. А. Клепко; Акад. гос. противопожар. службы МЧС России. — М., 2007. — 24 с.
9. *Визначення індивідуальних ризиків загибелі людей в Україні* / І. О. Харченко, Т. М. Скоробагатко, Р. В. Климась, О. П. Якименко // Актуальні пробл. транспортної медицини. — 2007. — № 1. — С. 75–83.
10. *Державне управління процесами радіаційно-безпечної життєдіяльності населення: монографія* / І. Кринична. — ДРІДУ НАДУ, 2015. — 388 с.
11. *Безопасность жизнедеятельности: учебник* / Л. А. Михайлов, В. П. Соломин, А. Л. Михайлов, А. В. Старостенко и др. — СПб.: Питер, 2006. — 302 с.
12. *Соколов С. В.* Разработка методов проектирования и совершенствования функционирования систем

- противно-пожарной защиты городов: автореф. дис. ... канд. тех. наук / С. В. Соколов; МВД СССР, Высш. инженер. пожар.-техн. ш. — М., 1989. — 25 с.
13. Закон України “Про основи національної безпеки України” від 19.06.2003 № 964-IV // ВВР України. — 2003. — № 39. — Ст. 351.
 14. Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 16 травня 2008 р. “Про стан функціонування єдиної державної системи запобігання та реагування на надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру”: введене Указом Президента України від 26 червня 2008 року № 590. — Режим доступу: <http://rnbo.gov.ua>
 15. Кодекс цивільного захисту України [Електрон. ресурс] — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5403-17>
 16. Конституція України [Електрон. ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>
 17. Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Державної цільової соціальної програми забезпечення пожежної безпеки на 2012–2015 роки” 27.06.2012 № 590. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>
 18. Наказ МНС “Про затвердження Класифікаційних ознак надзвичайних ситуацій” від 12.12.2012 № 1400. — Режим доступу: <http://www.mns.gov.ua>
 19. ДК 019:2010 (Національний класифікатор України. Класифікатор надзвичайних ситуацій). — Режим доступу: <http://www.mns.gov.ua>
 20. Концепція захисту населення і територій у разі загрози та виникнення надзвичайних ситуацій: схвалена Указом Президента України від 26.03.1999 № 284/99. — Режим доступу: <http://www.president.gov.ua>
 21. Ситник Г. П. Державне управління національної безпеки (теорія і практика): монографія / Г. П. Ситник. — К.: Вид-во НАДУ, 2004. — 408 с.